

ЮВІЛЕЇ

Олександр Реєнт (Київ)

Юрій Телячий (Київ)

Анатолій Філінюк (Кам'янець-Подільський)

До 70-річчя доктора історичних наук, професора О.Завальнюка

Про таких кажуть: «Усе своє життя присвятив професійній справі та людям». А для Олександра Михайловича Завальнюка, українського патріота-інтелігента, відомого вченого-історика, знаного педагога-управлінця, ректора

у 2002–2012 рр. Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка, а нині практикуючого професора кафедри історії України рідного вишу, цим єдино улюбленим і найбільш важливим у персональному, державному й суспільному сенсах заняттям стали впродовж півстоліття самовідданої трудової діяльності навчання школярів, студентів, постійне самовдосконалення, керівна освітянська робота, невтомний науковий пошук історичної правди та активна громадська діяльність і громадянсько-державницька позиція. Саме у цій благодатній і потрібній людям сфері він сповна реалізувався справедливістю, силою духу, твердістю характеру. Здобув заслужений авторитет серед студентів, науковців, учителів, увібрав кращі чесноти, увійшовши до яскравих представників національної еліти, яка головною працею примножує все українське.

Народився Олександр Михайлович 28 листопада 1951 р. в м. Сміла Черкаської обл. в родині фронтовика-вчителя. Зростав на Поділлі. У шкільні роки найбільш улюбленим предметом для майбутнього випускника – золотого медаліста стала історія, яку вивчав на основі додаткової літератури з сімейної бібліотеки. На історичному факультеті Кам'янець-Подільського державного педінституту, куди поступив у 1968 р., поринув у світ історичного пізнання, поглиблював знання й отримав перші навички дослідницької роботи у студентському науковому гуртку, узяв участь у всесоюзному конкурсі з суспільних наук, на якому виборов диплом I ступеня. Усе це стало стартовим майданчиком для майбутнього зростання. У 1972–1979 рр. працював сільським учителем на Рівненщині та Хмельниччині, служив в армії, навчався в аспірантурі Київського державного педагогічного інституту ім. О.М.Горького. Виконав й успішно захистив під керівництвом проф. М.Д.Березовчука в Київському державному університеті ім. Тараса Шевченка кандидатську дисертацію «Селянський аграрний рух в Правобережній Україні (березень 1917 – січень 1918 рр.)» (1980 р.). У ті роки окреслилося й коло друзів, з якими товаришує по сьогоднішній день.

Атестованим доцентом став 1984 р., професором – 2002 р. За наукового консультування проф. В.Ф.Верстюка в Інституті історії України НАН України

захистив докторську дисертацію «Утворення і діяльність державних українських університетів (1917–1921 рр.)» (2011 р.).

Із 1979 р. і дотепер перебуває на викладацькій роботі. Єдиним вишем, в якому сповна розкрив свій науково-педагогічний таланти, реалізувався як досвідчений викладач, відомий науковець та громадський діяч, стала його «alma mater». Тут О.М.Завальнюк пройшов шлях від асистента до професора, від заступника декана до декана історичного факультету, а після того впродовж цілого десятиліття очолював цей заклад, забезпечуючи його неухильне зростання у всіх складових діяльності. Університет із педагогічного став класичним, отримав статус національного з присвоєнням імені першого ректора – ученого, видатного державного і громадського діяча часів Української революції 1917–1921 рр. Івана Огієнка.

Упродовж перебування на посаді очільника закладу вищої освіти забезпечував його динамічний ефективний поступ в освітній, науковій, методичній сферах, сприяв зростанню та розвитку, збільшенню студентського контингенту, розширенню матеріально-технічної бази, вивів виш на міжнародну орбіту, забезпечивши високі показники у загальних університетських рейтингах. Ректор проявив себе менеджером освіти високого класу й зумів створити команду колег-однодумців, професіоналів своєї справи.

У добу української незалежності О.М.Завальнюк на високому науково-методичному рівні викладає студентам та аспірантам історичного факультету такі навчальні дисципліни: на першому (бакалаврському) рівні – історію України (новітній період), українську еліту у суспільному політичному русі ХІХ – початку ХХІ ст.; на другому (магістерському) рівні – актуальні проблеми історії України, проблеми становлення національної освіти в період Української революції 1917–1921 рр., історію університетської освіти України; на третьому (підготовка докторів філософії зі спеціальності історія та археологія) – Україна в геополітичних концепціях ХХ – початку ХХІ ст. Учений-педагог підготував й опублікував для високої організації вивчення дисциплін низку навчальних посібників, разом із колегами та архівістами видав 14 документальних збірників, які використовуються в навчальній і студентській науковій роботі. Молодь охоче слухає його ґрунтовні, із власними глибокими судженнями та висновками наукові лекції, системно працює на семінарських заняттях, надійно опановуючи різні складові історичного процесу, виконує всі передбачені освітніми програмами завдання, водночас отримуючи необхідні компетенції з цих предметів і не забуваючи при цьому відзначити провідну роль викладача в їхньому розвитку. Зокрема львів'янин Дмитро Боднаршек, один з успішних випускників істфаку, у листі до свого наставника влітку 2018 р. згадував таке: «На третьому курсі на мене справили великий вплив Ваші незабутні лекції і семінарські заняття. Ви давали нам такий матеріал, що ми були в захваті. Потім був спецкурс з історії Української революції 1917–1921 рр., який Ви прекрасно провели. Це я вважаю справжнім професіоналізмом і патріотизмом... Щиро Вам за це дякую. Потім – дипломна робота під Вашим керівництвом. [...] Ви – талановитий вчений і прекрасний педагог. Мільйони спогадів про Вас як надзвичайно порядну людину зберіг на все життя. У всіх моїх досягненнях є часточка Вашої допомоги. Щиро дякую!»¹. Подібні відгуки колишні студенти різних років роблять під час зустрічей із професорсько-викладацьким складом, які щороку відбуваються на рідному факультеті. Особливо це стосується тих випускників, котрі працюють у закладах середньої та вищої освіти, у наукових, архівних, музейних установах.

¹ Цит. за: Степанков В.С., Комарницький О.Б. Декан О.М.Завальнюк: нові якості історичного факультету в 1993–2001 рр. // Освіта, наука і культура на Поділлі. – Т.25: До 100-річчя заснування Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. – Кам'янець-Подільський, 2018. – С.734–735.

За 45-літній період наукової та науково-педагогічної діяльності вчений зумів зробити чималий внесок у дослідження низки проблем із новітньої історії України: селянського аграрного руху 1917–1918 рр., подій Української революції 1917–1921 рр., становлення національної загальноосвітньої й університетської мережі, розвитку освіти в 1917–1930-х рр., внеску державної та наукової еліт в українське відродження різних періодів, досягнення вчених – гуманітаріїв і викладачів вишів у наукову сфери Української держави.

Він опублікував понад 870 наукових і навчально-методичних праць, зокрема 14 монографій, 9 книг-нарисів, 8 навчальних посібників, значна частина яких оцифрована й доступна студентам, науковцям, учителям, краєзнавцям у Всесвітній мережі.

Як свідчать різні наукометричні електронні бази, праці О.М.Завальнюка широко використовуються в науковому середовищі. Так, станом на осінь 2021 р. у проєкті єдиного міжнародного реєстру вчених ORCID загальна кількість оцифрованих публікацій професора становить 165 позицій. У системі Researcher ID на платформі Publons зафіксовано 143 його публікації, причому h-індекс становить 2, загальна кількість цитувань нараховує 72 у 48 журналах, збірниках та інших наукових виданнях. У пошуковій бібліометричній системі Google Scholar індексовано 226 наукових робіт історика, зафіксовано 798 цитувань, причому h-індекс становить 13, 10-індекс – 19. За даними, які враховують усі праці вченого, у тому числі й неоцифровані, на осінь 2021 р. цей показник перевищує 1700 позицій². Станом на 2018 р. його доробок процитовано та використано щонайменше у 65 докторських і кандидатських дисертаціях, 58 монографіях³.

Активність і здобутки О.М.Завальнюка забезпечила йому високі місця в університетському науковому рейтингу. За 2002–2017 рр. він п'ять разів ставав переможцем серед більш як 600 науково-педагогічних працівників, демонструючи високий творчий потенціал і цілеспрямованість. Кілька його праць відзначено на обласних конкурсах та президією ГО «Національна академія наук вищої освіти України».

Посіли свої місце у вітчизняній історіографії найбільш вагомі праці вченого (виконані у співавторстві) з актуальних проблем регіональної історії України: «Кам'янець-Подільський: історія і сучасність», «Минуле і сучасне Кам'янця-Подільського» (у 2-х вип.), «Митна справа на Правобережній Україні (60-і роки ХІХ ст. – 1914 р.)», «Подільські містечка в добу Української революції (1917–1920 рр.)», «Земства Поділля в добу Української революції 1917–1920 рр.», «Кам'янець-Подільський в Українській революції 1917–1920 рр.», «Українська Галицька армія на Поділлі», «Нацистський окупаційний режим в генеральній окрузі Волинь-Поділля у 1941–1944 рр.», «Архівна справа на Хмельниччині: історія та сучасність» та ін.

Особливе місце в доробку вченого посідають його праці з історії освіти України в період Української революції: «Українська еліта і творення національної університетської освіти: фундатори й будівничі (1918–1920 рр.)», «Історія Кам'янець-Подільського державного українського університету в іменах (1918–1921 рр.)», «Свято відкриття Кам'янець-Подільського державного українського університету», «Утворення і діяльність державних українських університетів (1917–1921 рр.)». Не оминув і проблем становлення національної загальноосвітньої школи. Про них ідеться в таких виданнях, як «Будівництво української загальноосвітньої школи в роки національно-демократичної революції (1917–1920)» (у співавт. з Ю.В.Телячим), «Освіта України в роки Української національно-демократичної

² Див.: *Резнт О., Баженов Л.* Історико-краєзнавчий світ професора Олександра Михайловича Завальнюка (до 70-річчя від дня народження) // *Краєзнавство.* – 2021. – №1/2. – С.53.

³ *Гордість України: Імена та здобутки: Довідково-біографічне видання.* – К., 2018. – С.101.

революції (1917–1920): з хроніки подій» (у співавт. з В.М.Даниленком і Ю.В.Телячим), «Подільська інтелігенція у реформуванні загальноосвітньої школи в добу Української революції 1917–1920 рр.» та ін. Ряд праць опубліковано також у співавторстві з В.С.Прокопчуком, П.Я.Слободянюком, О.Б.Комарніцьким, С.В.Олійником, В.Б.Стецюком та ін. Ювіляр – рецензент близько сотні монографій, нарисів, навчальних посібників, що вийшли друком переважно на Хмельниччині.

Професор Олександр Завальнюк зробив вагомий внесок у дослідження процесу становлення й розвитку первістка національної вищої освіти на Поділлі, починаючи з 1918 р., що простежено в таких колективних працях, як «Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет», «Кам'янець-Подільський державний університет: курсом зростання», «Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка (1918–2012 рр.)», «Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка у добу незалежної України», «Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку: Хмельницька область», «Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка: перші 100 років поступу». Із цієї проблематики він опублікував понад 90 статей, основну увагу в яких приділено періоду існування державного українського університету та його науково-педагогічним працівникам.

Чимало окремих видань присвячено помітним діячам освіти, науки, культури. До цієї групи праць, виконаних переважно у співавторстві, належать біографічні (біобібліографічні) нариси, присвячені І.І.Огієнку, В.О.Біднову, М.М.Хведорову (Федорову), П.М.Бучинському, В.О.Гериновичу, П.І.Холодному, А.О.Копилову, М.Є.Скибі, М.І.Бахмату, Ю.В.Телячому, І.М.Конету, І.С.Винокуру, В.С.Степанкову, Л.В.Баженову, В.С.Прокопчуку, А.Г.Філіюку, О.Б.Комарніцькому, А.М.Трембіцькому, І.В.Рибаку, В.Г.Байдичу, В.Р.Адамському та ін. Про вагомий внесок сучасних учених й освітян у розвиток вітчизняної науки, освіти йдеться у ґрунтовній праці «Подільські науковці й освітяни: звершення в ім'я незалежної України», в якій охоплено діяльність трьох із половиною десятків яскравих, авторитетних діячів, особистостей.

Упродовж понад 40 років Олександр Михайлович Завальнюк бере активну участь у роботі 25 міжнародних, усеукраїнських і регіональних наукових форумів. Він забезпечив вихід у світ (головний редактор) 25 томів наукового збірника «Освіта, наука і культура на Поділлі» – єдиного в Україні успішно реалізованого проекту на регіональному рівні. Учений продовжує працювати відповідальним редактором наукового збірника «Іван Огієнко і сучасна наука та освіта», який зніціював 2003 р. Загалом він входив до складу понад 30 редколегій різних наукових видань, зокрема й журналу «Краєзнавство».

О.М.Завальнюк створив та успішно керує авторитетною науковою школою, що розробляє питання історії України наприкінці ХІХ ст. – у середині ХХ ст. До неї входять два десятки вчених. Основні напрями діяльності охоплюють соціально-економічні, культурно-освітні, конфесійні, державно-управлінські, воєнні, міжнародні, біографічні та інші аспекти. Представники школи вже опублікували майже 3 тис. праць, у тому числі 120 монографій⁴. Школу поповнюють ті, хто за консультування й керівництва О.М.Завальнюка виконали та успішно захистили дисертаційні роботи. Станом на 2021 р. його учні успішно захистили дисертації на здобуття наукових ступенів: доктора наук – 3, кандидатів наук – 7, доктора філософії з історії та археології – 1.

У 2013–2021 рр. ювіляр очолював спеціалізовані вчені ради історичного факультету (К 71.053.01 та Д 71.053.01) із правом прийняття до захисту кандидатських

⁴ Степанков В., Комарніцький О. Олександр Завальнюк: біографічний портрет яскравої особистості, талановитого вченого, визначного педагога і менеджера вищої освіти // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка: Історичні науки. – Т.33. – Кам'янець-Подільський, 2021. – С.33.

і докторських дисертацій зі спеціальності 07.00.01 – історія України. За цей час було захищено загалом понад півсотні дисертаційних робіт, зокрема й 8 докторських. У 2021 р. очолював разову спеціалізовану вчену раду із захисту дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 032 – історія та археологія. Як голова ради постійно проявляв принципову вимогливість до якості поданих дисертацій, процедури їх захисту, що сприяло успішному проходженню дисертаційних справ в експертній раді та атестаційній колегії Міністерства освіти і науки України.

О.М.Завальнюк бере участь у різних етапах атестації наукових кадрів. За 2012–2021 рр. особисто офіційно опонував і рецензував на кафедральному рівні загалом 13 докторських і 18 кандидатських дисертацій.

Як науковий керівник забезпечує підготовку молодих науковців через аспірантуру. На сьогодні його досвід переймають троє аспірантів, які, рівняючись на свого наставника, є чи не найактивнішими з-поміж інших на історичному факультеті. Станом на осінь 2021 р. вони взяли участь у понад 70 міжнародних, усеукраїнських і регіональних наукових конференціях, опублікували 80 наукових праць, у тому числі й у зарубіжних фахових та нефахових виданнях, вчасно виконують і проходять на кафедрі історії України процедуру обговорення розділів дисертаційних робіт.

Упродовж багатьох років навчає гуртківців проводити наукові дослідження, давати їм свої оцінки, готувати доповіді на конференції і статті для публікації у студентських наукових виданнях. Його гуртківці за останні роки опублікували понад 60 статей із проблематики Української революції 1917–1921 рр. в університетських наукових збірниках.

Учений успішно поєднує керівну, організаційну та науково-педагогічну діяльність з активною участю у громадському житті вишу, Подільського регіону, України. Він звик постійно бути там, де вирішуються важливі питання життя колективу, концентрується значна творча енергія, що спонукає до дії, гуртування, розширення меж пізнання.

Із 1995 р. перебуває у складі місцевого осередку Національної спілки краєзнавців України. Дуже швидко заявив про себе як вдумливий, добре організований, ініціативний, невтомний краєзнавець. Тож не дивно, що був обраний спочатку членом правління, а потім тричі (2008, 2012, 2017 рр.) – членом президії НСКУ. Входить також і до складу керівних органів Кам'янець-Подільського міського осередку та Хмельницької обласної організації Національної спілки краєзнавців України. Взяв особисту участь у роботі III–VI з'їздів НСКУ, у виробленні програмних документів цих форумів. Історик очолює осередок Українського історичного товариства ім. Михайла Грушевського, регіональне відділення Української академії історичних наук у Кам'янці-Подільському, є членом президії Всеукраїнського товариства ім. Івана Огієнка. Упродовж останніх десяти років результативно працює в комісії Хмельницької обласної ради з проведення щорічного конкурсу на кращі дослідження в галузі фундаментальних, прикладних, технічних, економічних та гуманітарних наук: спочатку як голова, а згодом як досвідчений член цієї поважної в наукових колах регіону структури.

У нинішній громадській діяльності О.М.Завальнюк послуговується власним великим попереднім досвідом, здобутим під час роботи депутатом та керівництва постійною депутатською комісією з питань освіти, культури, молоді та спорту в Кам'янець-Подільській міській раді (1998–2002 рр.), членом виконавчого комітету тієї ж ради (2003–2006 рр.) та депутатом Хмельницької облради, де працював у постійній комісії з розвитку освіти, науки, культури, фізичного виховання та спорту, туризму й інформаційної політики (2010–2015 рр.). Стає йому у пригоді й робота у складі колегій департаментів освіти та науки виконавчого комітету міськради й обласної державної адміністрації. І звісно ж, у царині громадського життя Олександр Михайлович завжди

послугується своєю високо поцінованою людською культурою, незабутніми багаторічними управлінськими досягненнями, багатим досвідом деканської та ректорської роботи, коли очолювані ним факультет й університет зробили значний прорив у всеукраїнських рейтингах вищих шкіл, вийшли на міжнародний рівень університетської співпраці, отримали визнання в Україні та поза нею. Тож не випадково він упродовж багатьох років працює радником президії ГО «Національна академія наук вищої освіти України», бере участь в її щорічних заходах.

Оцінюючи досягнення О.М.Завальнюка, голова наглядової ради К-ПНУ ім. Івана Огієнка академік В.А.Смолій наголосив, що вони стали результатом «його самовідданої каторжної праці як на освітянській і науковій нивах, так і в ділянці адміністративної діяльності, помноженої на людинолюбство, талант, волю і цілеспрямованість у досягненні мети»⁵.

Автори цього матеріалу, знаючи ювіляра впродовж десятиріч, констатують, що він дотримався високого морального обов'язку щодо синівської поваги, незмірно вдячний своєму батькові – Михайлові Опанасовичу Завальнюку (1925–2002 рр.), учасникові бойових дій Другої світової війни. Більшу частину свого дорослого життя тато віддав педагогічній роботі, 29 років був директором сільської школи на Кам'янецьчині. Найкращими словами згадує він свою матір Ольгу Яківну (1929–1961 рр.), яка народила йому сестричку Світлану (1955–2021 рр.), а також другу дружину батька Ольгу Пилипівну (1925–2007 рр.), котра займалася вихованням і сприяла освітньому росту дітей, створила у сім'ї здорову морально-психологічну атмосферу.

Ювіляр пишається своєю родиною. Дружина Ольга Йосипівна, педагогиня за фахом, учителька вищої категорії, працює в дошкільному дитячому навчальному закладі, завжди сприяє науково-педагогічній роботі чоловіка, із розумінням ставиться до його поїздок в архіви та бібліотеки. Завжди підтримують батька дві донечки, також педагогині за фахом і снагою – Олеся й Оксана, котрі займаються науково-педагогічною діяльністю, ошасливили дідуся та бабусю трьома онуками й однією онучкою. Зяті – правоохоронець Віктор і лікар Мирослав – учасники бойових дій на сході України, самовіддано служать державі та міській громаді. Словом, великі професійні і громадські здобутки, підкріплені родинним щастям, роблять Олександра Михайловича високо мотивованим, сучасним ученим-інтелігентом, який сповна реалізує свій потенціал, іде до нових здобутків, котрі, віримо, будуть корисними нашій українській справі.

За успіхи в керівній, організаційній, науково-педагогічній та громадській роботі О.М.Завальнюка відзначено багатьма нагородами. На державному рівні він ушанований почесним званням заслуженого працівника освіти України, орденом «За заслуги» III ступеня, почесними грамотами Верховної Ради й Кабінету Міністрів України. Має чимало нагрудних знаків і почесних грамот Міністерства освіти і науки України, Міністерства сім'ї, молоді та спорту України, Президії НАН України, Федерації вчених України, президії ГО «Національна академія наук вищої освіти України», Української православної церкви Київського патріархату, різних рейтингових структур. Хмельницька обласна державна адміністрація вручила йому відзнаку «За заслуги перед Хмельниччиною», низку подяк, почесних грамот і цінних подарунків. Високі нагороди отримані від Хмельницької обласної, Кам'янець-Подільської міської рад, а міський голова Кам'янець-Подільського відзначив здобутки вченого нагрудним знаком «За заслуги перед міською громадою».

За організацію та особистий внесок у розвиток вітчизняного краєзнавства професор О.М.Завальнюк здобув особливі відзнаки від керівництва Національної спілки

⁵ Див.: Іван Огієнко і сучасна наука та освіта. – Серія історична та філологічна. – Вип.9. – Кам'янець-Подільський, 2012. – С.311–312.

краєзнавців України. Він – почесний краєзнавець України, отримав почесні грамоти президії НСКУ, став лауреатом усеукраїнських краєзнавчих премій ім. Дмитра Яворницького, Героя України Михайла Сікорського та Героя України академіка Петра Тронька. За ґрунтовні дослідження, присвячені діяльності на Поділлі Івана Огієнка, Житомирська обласна рада присудила йому звання лауреата премії ім. Івана Огієнка в галузі науково-дослідної роботи. Також відзначений хмельницькими обласними преміями ім. Юхима Сіцінського, Іона Винокура, Миколи Дарманського, Пилипа Клименка.

Таким чином, особистий внесок О.М.Завальнюка в розвиток історичної освіти та утвердження історичної правди про новітню історію України вагомий, він запропонував еволюційні зміни до концепції розвитку національної освіти в період Української революції 1917–1921 рр., активізував науково-дослідну роботу університету і спрямував її на розроблення важливих теоретичних та методологічних аспектів історичного поступу України. Один із найбільших здобутків ученого, обрії багаторічної науково-педагогічної діяльності якого сповнені натхненної праці, творчості та великого інтересу до вітчизняного історичного минулого, – піднесення авторитету рідного йому університету, наукової школи кафедри історії України, діяльність котрої охоплює широкий спектр теоретико-методологічних і фактографічних питань. Говорячи зі вдячністю та гордістю про ювіляра, варто наголосити, що Олександр Михайлович Завальнюк є вагомою та колоритною особистістю міста над Смотричем, Поділля й усієї України. Життєво-творча канва професора настільки багата на людей і події, що їх усіх просто неможливо згадати в рамках ювілейного нарису.

На життєвому шляху О.М.Завальнюка переплелися всі моменти життєвого поступу людини, освітянина, громадянина, ученого. І він із них завжди виходить із честю та сумлінням, пам'ятаючи визначальну народну мудрість: «Життя прожити – не поле перейти!». Найважливіше, на нашу думку, те, що тисячі учнів по-праву вважають його своїм учителем.

Зазначені наукові, професійні та громадські здобутки, підкріплені щирим родинним щастям і правдивими відгуками від колег зі всієї нашої України роблять Олександра Михайловича високо мотивованим патріотом-інтелігентом, освітянином-краєзнавцем, сучасним прогресивним ученим, представником української еліти, який сповна реалізує свій величезний потенціал, іде до нових висот, котрі, віримо, стануть не менш корисними, ніж раніше, вітчизняній історичній науці й освіті, загалом українській справі. Тож нехай продовжується і збагачується успішна освітня, наукова, громадська діяльність, сповнена нових світлих задумів та планів! Із роси й води вам, шановний ювіляре, активного і творчого довголіття!